

JOANNA PIECZABA

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
<https://orcid.org/0000-0001-9496-668X>
joapie11@st.amu.edu.pl

Miejsce zwykłego pobytu spadkodawcy jako łącznik normy kolizyjnej w sprawach spadkowych o charakterze transgranicznym – uwagi na tle wyroku Trybunału Sprawiedliwości z dnia 16 lipca 2020 r., C-80/19

The testator's habitual residence as a connecting factor for the conflict rule in cross-border successions – Comments on the basis of the judgment of the Court of Justice of the EU of 16 July 2020, Case C-80/19

Abstract: The purpose of this article is to present the problem of connecting the testator's habitual residence on the grounds of the succession regulation (EU) No 650/2012. Particular attention is given to the question of the admissibility of a testator having more than one habitual residence at the moment of death. The background of the considerations made is the ruling of the Court of Justice of the European Union of July 16, 2020 (file C-80/19). The author juxtaposes the contradictory views of doctrine in the area being discussed, and also analyses the theses resulting from the judgment of 16 July 2020 in the context of the succession regulation no 650/2012.

Keywords: the habitual residence of the deceased, succession, private international law, EU Succession Regulation 650/2012, testator

Wprowadzenie

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie problematyki łącznika miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy na gruncie Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady UE nr 650/2012 z dnia 4 lipca 2012 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego¹. Łącznik ten jest obecnie nie tylko najistotniejszym kryterium powiązania w unijnym prawie kolizyjnym², ale ma również istotne znaczenie w kontekście odpowiedzi na pytanie zarówno o jurysdykcję krajową, jak i prawo właściwe dla spraw spadkowych o charakterze transgranicznym. Jak wielokrotnie

¹ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012 z dnia 4 lipca 2012 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego (Dz.U.UE.L. z 2012 r., nr 201, s. 107 z późn. zm.), dalej: rozporządzenie nr 650/2012.

² M. Świerczyński, *Łączniki*, „Studia Prawa Prywatnego” 2014, nr 1, s. 42.

było to wskazywane w literaturze przedmiotu, praktyczne zastosowanie tego łącznika budzi liczne wątpliwości³.

Za podjęciem zagadnienia miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy jako łącznika normy kolizyjnej na gruncie rozporządzenia nr 650/2012 obok względów teoretycznych przemawiają także potrzeby praktyczne. Dotychczasowe kierunki przemian gospodarczych, otwarcie granic, wzrost mobilności obywateli, a także doniosłość społeczna problemu pozwalają prognozować, że sprawy spadkowe o charakterze międzynarodowym staną się przedmiotem rozstrzygnięć również polskich sądów.

Tłem dla przedmiotowych rozważań będzie wyrok Trybunału Sprawiedliwości z 16 lipca 2020 roku (sygn. akt C-80/19) wydany w następstwie pytań prejudycjalnych Litewskiego Sądu Najwyższego (*Lietuvos Aukščiausiasis Teismas*) w odwołaniu do rozporządzenia nr 650/2012. Omawiane orzeczenie ma szczególnie doniosłe znaczenie, albowiem porusza istotne zagadnienie, jakim jest wykładnia pojęcia miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy w chwili śmierci. Trybunał w swych rozważaniach odniósł się również do budzącej liczne kontrowersje w doktrynie kwestii, czy dopuszczalne jest, aby osoba fizyczna miała miejsce pobytu w więcej niż jednym państwie członkowskim. Chodzi zatem o udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy spadkodawca w chwili śmierci może mieć więcej niż jedno miejsce zwykłego pobytu na gruncie rozporządzenia nr 650/2012.

1. Miejsce zwykłego pobytu spadkodawcy

Niniejsze rozważania należy rozpocząć od przedstawienia podstawowych zagadnień dotyczących pozycji łącznika miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy we współczesnym prawie międzynarodowym prywatnym. Miejsce zwykłego pobytu zmarłego w chwili śmierci to główny łącznik stosowany na gruncie rozporządzenia nr 650/2012. Określa on zarówno ogólną jurysdykcję sądów (art. 4 rozporządzenia nr 650/2012), jak i prawo właściwe dla ogółu spraw spadkowych (art. 21 rozporządzenia nr 650/2012). Takie rozwiązanie zapewnia zasadniczą zbieżność *fori* i *iuris*, co umożliwia sądom i organom państwa członkowskiego ostatniego miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy stosowanie jego własnego prawa jako statutu spadkowego⁴.

³ Por. ibidem; A. Mączyński, *Statut personalny osób fizycznych. Refleksje de lege lata i de lege ferenda*, [w:] W. Uruszczak, P. Świącicka-Wystrychowska, A. Kremer (red.), *Leges Sapere. Studia i prace dedykowane Profesorowi Januszowi Sondlowi w pięćdziesiątą rocznicę pracy naukowej*, Kraków 2008, s. 318.

⁴ F. Odersky, *Commentar to art. 4*, [w:] U. Bergquist et al., *EU Regulation on Succession and Wills. Commentary*, Köln 2015, s. 68; P. Lagarde, *Commentary to art. 21*, [w:] U. Bergquist et al., *EU Regulation on Succession and Wills. Commentary*, Köln 2015, s. 121; M. Margoński, *Komentarz do art. 21*, [w:] K. Osajda (red.), *Komentarze prawa prywatnego, t. IVB: Prawo i postępowanie spadkowe. Komentarz*, Warszawa 2018, s. 27; M. Pilich, *Jurysdykcja i prawo właściwe w sprawach spadkowych załatwianych przed notariuszem w państwie członkowskim Unii Europejskiej – wprowadzenie i wyrok Trybunału Sprawiedliwości z 16.07.2020 r., C-80/19, Postępowanie zainicjowane przez E.E.*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2021, nr 8, s. 49-63.

Łącznik zwykłego miejsca pobytu zajmuje obecnie szczególną pozycję wśród innych łączników personalnych na gruncie prawa prywatnego międzynarodowego. Z uwagi na wyzbycie się wpływów krajowych regulacji merytorycznych, nie budzi on tak licznych wątpliwości, które są charakterystyczne dla konkurencyjnych łączników, a w szczególności dla łącznika miejsca zamieszkania, któremu w poszczególnych porządkach prawnych przypisuje się różne znaczenia⁵.

Podkreślić również należy, że rozporządzenie nr 650/2012 nie zawiera definicji legalnej miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy. Jest to celowy zabieg unijnego prawodawcy, albowiem jak było to licznie wskazywane w literaturze przedmiotu, a także w stanowiskach organizacji międzynarodowych, pojęcie to należy do języka faktycznego, a nie prawnego i nie powinno być ograniczane żadnymi normatywnymi formułami⁶. Mimo iż określenie pobyt zwykły jest pojęciem prawa kolizyjnego, nie zawsze jest rozumiane w sposób jednolity ze względu na autonomiczny charakter na gruncie każdego z aktów prawnych, w którym pojęcie to jest wykorzystywane⁷. Należy więc rozumieć je bez odwoływania się do prawa krajowego i nadać mu znaczenie europejskie⁸. Próby zdefiniowania pojęcia miejsca zwykłego pobytu zostały podjęte zarówno w judykaturze, jak i w literaturze przedmiotu. W konsekwencji miejsce zwykłego pobytu należy rozumieć jako to, w którym dana osoba fizyczna zazwyczaj przebywa i w którym zbiegają się jej życiowe interesy⁹. Należy również podkreślić, że interpretacja pojęcia miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy powinna nastąpić w kontekście norm wskazanych w europejskim rozporządzeniu spadkowym¹⁰. W preambule do rozporządzenia nr 650/2012 zostały ujęte pewne wskazówki interpretacyjne ułatwiające zastosowanie omawianego kryterium¹¹. Zgodnie z mo-

⁵ Zob. A. Mączyński, *Zamieszkanie jako podstawa łącznika normy kolizyjnej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1978, nr 8, s. 53-54; M. Pazdan, *Komentarz do art. 21*, [w:] M. Pazdan (red.), *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, Warszawa 2018, s. 1169; B. Trocha, *Czy potrzebna jest reforma łącznika miejsca zamieszkania w europejskim procesie cywilnym?*, „Polski Proces Cywilny” 2012, nr 4, s. 623-637; A.J.E. Jaffey, *Introduction to the Conflict of Law*, Canada 2002, s. 19-20.

⁶ Zob. A. Mączyński, *Kodyfikacyjne zagadnienia części ogólnej prawa prywatnego międzynarodowego*, [w:] A. Janik (red.), *Studia i rozprawy. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Andrzejowi Całusowi*, Warszawa 2009, s. 421; M. Schauer, *Kommentar zur art. 4*, [w:] A. Deixler-Hübner, M. Schauer (red.), *Kommentar zur EU-Erbrechtsverordnung EuErbVO*, Wien 2020, s. 176, nb. 7; M. Pazdan, *Statut spadkowy w świetle rozporządzenia spadkowego*, [w:] M. Pazdan, J. Górecki (red.), *Nowe europejskie prawo spadkowe*, Warszawa 2015, s. 99; F. Odersky, *Kommentar zur art. 21*, [w:] R. Geimer, R. Schütze (red.), *Europäische Erbrechtsverordnung. Internationales Erbrechtsverfahrensgesetz. Kommentar zur Verordnung (EU) Nr 650/2012*, Köln 2016, s. 211; Wyrok TSWE z dnia 2 kwietnia 2009 r., C-523/07, A., ECLI:EU:C:2009:225.

⁷ Zob. wyrok English High Court z 3 września 2007 r. w sprawie *Marinos przeciwko Marinos* ([2007] EWHC 2047 (fam), <https://www.familylawhub.co.uk/default.aspx?i=ce991> [dostęp: 26.03.2022]).

⁸ F. Odersky, *Kommentar zur art. 4*, [w:] R. Geimer, R. Schütze (red.), *Europäische Erbrechtsverordnung. Internationales Erbrechtsverfahrensgesetz. Kommentar zur Verordnung (EU) Nr 650/2012*, Köln 2016, s. 211.

⁹ M. Pazdan, E. Rott-Pietrzyk, M. Świerczyński, *Rodzaje łączników*, [w:] M. Pazdan (red.), *Prawo prywatne międzynarodowe. System prawa prywatnego*, t. 20A, Warszawa 2014, s. 232.

¹⁰ M. Pazdan, *Prawo prywatne międzynarodowe*, op. cit., s. 346-347.

¹¹ Zob. szerzej M. Kränzle, *The notion of habitual residence in recitals no 23 and 24 of the Succession Regulation*, [w:] S. Bariatti, I. Viarengo, F. Villata (red.), *Towards the entry into force of the Succession Re-*

tywem 23 rozporządzenia nr 650/2012, aby ustalić miejsce zwykłego pobytu, należy „dokonać ogólnej oceny okoliczności życia zmarłego w latach poprzedzających jego śmierć i w chwili jego śmierci, uwzględniając wszystkie istotne elementy faktyczne, w szczególności czas trwania i regularność obecności zmarłego w danym państwie oraz warunki i powody tej obecności”. Podejmując próbę ustalenia miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy, należy uwzględnić dwa elementy: miejsce stanowiące centrum interesów życiowych danej osoby, a więc miejsce faktycznego osiedlenia się – element obiektywny, czyli tzw. *corpus*, a także zamiar pobytu w tym miejscu – element subiektywny (*animus*)¹². Zwykły pobyt powinien w rezultacie stanowić wyraz zintegrowania się spadkodawcy w określonym środowisku społecznym i rodzinnym, przy jednoczesnym uwzględnieniu aspektów w postaci elementu obiektywnego (faktyczna fizyczna obecność o odpowiedniej długości lub częstotliwości) oraz elementu subiektywnego (woła do pozostania w określonym miejscu)¹³. „Zwykłość” pobytu polega na jego stabilizacji i trwałości, a także powstaniu więzi między osobą a danym miejscem¹⁴. W obecnym stanie prawnym ustawodawca nie wskazuje, jaki powinien być okres przebywania spadkodawcy w określonym miejscu, aby nabrał on charakteru miejsca zwykłego pobytu. W konsekwencji każdy przypadek powinien być rozpatrywany przez organ indywidualnie, na podstawie okoliczności¹⁵. Jak wskazuje się w orzecznictwie unijnym, „pobyt ten musi charakteryzować się, co do zasady, określoną długością, odzwierciedlającą dostateczny stopień trwałości”¹⁶. W motywie 24 rozporządzenia nr 650/2012 wskazano również, że w sytuacji, w której spadkodawca mieszkał na zmianę w kilku państwach lub jeśli podróżował między państwami, nie osiedlając się na stałe w żadnym z nich, a „był obywatelem jednego z tych państw lub wszystkie główne składniki jego majątku znajdowały się w jednym z tych państw”, to wówczas „szczególnym czynnikiem w ogólnej ocenie wszystkich okoliczności faktycznych mogłoby być jego obywatelstwo lub położenie tych składników majątku”. Choć ustalenie miejsca zwykłego pobytu osoby zmarłej może być problematyczne, a w niektórych przypadkach wręcz niemożliwe, to wydaje się, że każda osoba fizyczna ma zarówno miejsce zwykłego pobytu, jak i miejsce, w którym „ogniskuje się punkt ciężkości jej aktywności życiowej”¹⁷.

gulation: Building future uniformity upon past divergencies, JUST/2013/JCIV/AG/4666. Final Study, <http://www.dirittopubblico.unimi.it/extfiles/unimidire/389501/attachment/final-study-justt-2013-jciv-ag-4666-last-version.pdf> [dostęp: 26.03.2022].

¹² M. Pazdan, *Prawo prywatne międzynarodowe*, op. cit., s. 73.

¹³ M. Margoński, *Komentarz do art. 21*, op. cit., s. 28.

¹⁴ M. Pazdan, E. Rott-Pietrzyk, M. Świerczyński, *Rodzaje łączników*, op. cit., s. 233.

¹⁵ P. Rogerson, *Habitual Residence: The New Domicile?*, „International and Comparative Law Quarterly” 2000, nr 1, s. 91.

¹⁶ Zob. wyrok TSWE z dnia 22 grudnia 2010 r., C-497/10, *Barbara Mercredi versus Richard Chaffe*, ECLI:EU:C:2010:829.

¹⁷ M. Rzewuski, M. Rzewuska, *Komentarz do art. 4*, [w:] M. Załucki (red.), *Unijne rozporządzenie spadkowe nr 650/2012. Komentarz*, Warszawa 2018, art. 4, nb. 5, Legalis/el.

2. Wielość miejsc zwykłego pobytu spadkodawcy

Mając na względzie cele, jakie stawiane są łącznikom kolizyjnym, należy zadać pytanie, czy na gruncie rozporządzenia nr 650/2012 możliwe jest posiadanie przez osobę fizyczną więcej niż jednego miejsca pobytu zwykłego. Jak zostało to zasygnalizowane na wstępie przedmiotowych rozważań, kwestia ta pozostaje sporna w doktrynie, chociaż większość komentatorów sprzeciwia się takiej możliwości¹⁸. Podkreśla się, że funkcja, jaką odgrywa łącznik miejsca zwykłego pobytu na gruncie rozporządzenia spadkowego nr 650/2012, a także główne cele rozporządzenia wskazują, że zmarły może mieć tylko jedno miejsce zwykłego pobytu w chwili śmierci. Miejsce zwykłego pobytu wyznacza względnie najbliższy związek między osobą a określonym systemem prawnym. Dlatego nawet w skomplikowanych stanach faktycznych, w których osoba fizyczna związana jest z kilkoma państwami członkowskimi, można ustalić, gdzie znajduje się jej rzeczywiste centrum życiowe. Interpretację tę zdaje się potwierdzać motyw 24 rozporządzenia nr 650/2012, w którym zostały ujęte wytyczne dotyczące sposobu ustalania miejsca zwykłego pobytu zmarłego w tzw. skomplikowanych przypadkach¹⁹.

Krytycy podkreślają jednak, że obiektywny wybór jednego z w równym stopniu powiązanych ze spadkodawcą państw jako jedyne miejsca zwykłego pobytu może być niezwykle trudny, a nawet niemożliwy²⁰. M. Pazdan i M. Zachariasiewicz wskazali, że w określonych przypadkach²¹, w których to spadkodawca jest w równym stopniu związany z dwoma (lub więcej) państwami członkowskimi, dokonanie wyboru na korzyść jednego z nich byłoby sztuczne. Nadto, owo krytyczne stanowisko wskazuje na możliwość rozwiązania sytuacji poprzez wykorzystanie łącznika tzw. aktywnego miejsca zwykłego pobytu w chwili śmierci. Wydaje się jednak, że trudno byłoby pogodzić je z literą oraz celem rozporządzenia spadkowego²², które opiera się m.in. na zasadzie jedności dziedziczenia²³. Sygnalizowany w tym miejscu wątek zostanie jeszcze rozwinięty w dalszej części rozważań.

¹⁸ Przeciw tej możliwości: zob. H. Dörner, *EuErbVO: Die Verordnung zum Internationalen Erbund Erbverfahrensrecht ist in Kraft!*, „Zeitschrift für Erbrecht und Vermögensnachfolge” 2010, nr 10, s. 510; M. Greeske, *Die Kollisionsnormen der neuen EU-Erbrechtsverordnung*, München 2014, s. 72; M. Margoński, *Komentarz do art. 21*, op. cit., s. 26-29; M. Świerczyński, *Miejsce zwykłego pobytu*, [w:] M. Pazdan (red.), *Prawo prywatne międzynarodowe. System prawa prywatnego*, t. 20A, Warszawa 2014, s. 232. Nie wykluczają takiej sytuacji: A. Köhler, [w:] W. Gierl, A. Köhler, L. Kroiß, H. Wilsch (red.), *Internationales Erbrecht EuErbVO | IntErbRVG | DurchfVOt*, Baden-Baden 2017, s. 97; M. Schauer, *Kommentar zur art. 4*, op. cit., s. 177; M. Pazdan, *Prawo prywatne międzynarodowe*, op. cit., s. 348; idem, *Statut spadkowy...*, op. cit., s. 100.

¹⁹ Por. motyw 24 rozporządzenia 650/2012.

²⁰ M. Pazdan, M. Zachariasiewicz, *The EU succession regulation: achievements, ambiguities, and challenges for the future*, „Journal of Private International Law” 2021, nr 1, s. 85.

²¹ Jako przykład można wskazać rodzica w okresie emerytalnym, mieszkającego pół roku u córki w państwie X, a drugie pół roku u syna w państwie Y; zob. M. Pazdan, *Prawo prywatne międzynarodowe*, op. cit., s. 348.

²² M. Pilich, *Jurysdykcja i prawo właściwe...*, op. cit., s. 49-63.

²³ Niemniej jednak, nie można przyjąć, że zasada kolizyjnoprawnej jedności spadku jest realizowana w rozporządzeniu w sposób absolutny; szerzej na ten temat zob. K. Pacuła, *The Principle of a Single Estate*

3. Stan faktyczny i pytania prejudycjalne wyroku TS z dnia 16 lipca 2020 r.

Jak zostało to już zasygnalizowane we wstępie do niniejszego artykułu, kwestia dopuszczalności posiadania przez spadkodawcę więcej niż jednego miejsca zwykłego pobytu stała się przedmiotem rozważań Trybunału Sprawiedliwości. Mając na względzie bardzo szeroki zakres rozważanych przez Trybunał problemów prawnych w omawianym wyroku, a także zakres niniejszej analizy, przedmiotowe opracowanie odnosi się tylko do jednego z sześciu pytań prejudycjalnych, które były przedmiotem tychże rozważań. W piątym z sześciu pytań prejudycjalnych Litewski Sąd Najwyższy zwrócił się o wyjaśnienie „czy art. 4 rozporządzenia nr 650/2012 (lub inne przepisy tego rozporządzenia) należy interpretować w ten sposób, że miejsce zwykłego pobytu zmarłego można ustalić tylko w jednym, konkretnym państwie członkowskim?”.

Postępowanie spadkowe będące tłem dla omawianego wyroku dotyczyło spadku po obywatelce litewskiej pozostającej w związku małżeńskim z obywatelem niemieckim. Spadkodawczyni w chwili śmierci zamieszkiwała na terenie Niemiec, jednak w skład spadku wchodziła również nieruchomość położona w Kownie (Litwa). Wskazać również należy, że w 2013 roku spadkodawczyni sporządziła testament w formie notarialnej, w którym to jako spadkobiercę ustanowiła swojego jedynego syna. W omawianym wyroku nie została wskazana dokładna data śmierci spadkodawczyni, natomiast zostało podane, że zdarzenie to miało miejsce nie wcześniej niż 17 sierpnia 2015 roku. Po śmierci matki spadkobierca wystąpił do litewskiego notariusza o poświadczenie dziedziczenia, jednak ten odmówił wykonania wnioskowanej czynności. Jako powód odmowy wskazał, że ostatnim miejscem zwykłego pobytu zmarłej była Republika Federalna Niemiec, a w konsekwencji zgodnie z dyspozycją art. 4 rozporządzenia 650/2012 wyłączało to jurysdykcję krajową litewskich sądów i organów. Syn spadkodawczyni zaskarżył odmowę dokonania czynności przez ww. notariusza do Sądu Rejonowego w Kownie (*Kauno apylinkes teismas*). Sąd pierwszej instancji orzekł zgodnie z żądaniem powoda, wskazując, że zmarła nie zerwała swoich więzi z Litwą, a zatem notariusz powinien dokonać wnioskowanej czynności notarialnej. Należy również wskazać, że współmałżonek zmarłej złożył oświadczenie o zamiarze zrzeczenia się wszelkich roszczeń do spadku po małżonce, nie wyraził również chęci uczestniczenia w postępowaniu sądowym prowadzonym na Litwie i poddał przedmiotową sprawę jurysdykcji sądów litewskich oraz stosowaniu prawa litewskiego²⁴. W tej sytuacji notariusz

and Its Role in Delimiting the Applicable Laws, „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego” 2020, nr 26, s. 107 i n.

²⁴ Pkt. 30 wyroku TS z dnia 16 lipca 2020 r., C-80/19, Legalis nr 2412873.

wniósł apelację od ww. orzeczenia sądu pierwszej instancji do Sądu Okręgowego w Kownie (*Kauno apygardos teismas*). Sąd drugiej instancji uchylił zaskarżone orzeczenie sądu rejonowego w Kownie i oddalił żądanie syna zmarłej. Wskutek orzeczenia sądu drugiej instancji syn spadkodawczyni wniósł skargę kasacyjną do Litewskiego Sądu Najwyższego (*Lietuvos Aukščiausiasis Teismas*). Ten uznał, iż rozpoznanie przedmiotowej skargi kasacyjnej wymaga skierowania do Trybunału Sprawiedliwości pytań prejudycjalnych.

4. Rozstrzygnięcie Trybunału Sprawiedliwości

W pierwszej kolejności Trybunał, podejmując przedmiotowe rozważania, odwołał się do kwestii braku definicji łącznika miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy na gruncie rozporządzenia nr 650/2012. Jednocześnie wskazał, że zgodnie z motywem 23 rozporządzenia nr 650/2012 ustalenia miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy dokonuje organ zajmujący się sprawą spadkową i w tym celu powinien uwzględnić zarówno fakt, że główny łącznik stanowi zwykłe miejsce pobytu zmarłego w chwili śmierci, jak i ogół okoliczności życia spadkodawcy w latach poprzedzających jego śmierć, a także w chwili śmierci. Biorąc równocześnie pod uwagę wszystkie istotne elementy faktyczne, a w szczególności czas trwania oraz regularność obecności zmarłego w danym państwie, a także powody tej obecności. Ustalone w taki sposób miejsce zwykłego pobytu spadkodawcy winno wskazać ścisły i stabilny związek dziedziczenia z danym państwem. Następnie Trybunał odniósł się do motywu 24 rozporządzenia nr 650/2012, w którym to prawodawca unijny wskazał przypadki, gdy ustalenie miejsca zwykłego pobytu zmarłego może okazać się problematyczne. Nadto, odwołując się do stanu faktycznego, Trybunał wskazał, że „jeżeli zmarły był obywatelem państwa, w którym znajdowały się wszystkie główne składniki jego majątku, jego obywatelstwo lub miejsce położenia tych dóbr mogłyby stanowić szczególne kryterium w kontekście całościowej oceny wszystkich okoliczności faktycznych, jeżeli zmarły, z powodów zawodowych lub ekonomicznych, wyjechał za granicę, aby tam pracować, czasem na długi okres, ale zachował ścisły i stabilny związek ze swoim państwem pochodzenia”, to wynika z tego, że czynniki takie jak miejsce położenia składników majątku zmarłego oraz jego obywatelstwo mogą wskazać na zachowanie ścisłego i stabilnego związku spadkodawcy z państwem jego pochodzenia, a w rezultacie stanowić kryterium szczególne do oceny okoliczności wpływających na wybór prawa właściwego dla określonego przypadku. W konsekwencji Trybunał orzekł, że organ zajmujący się sprawą spadkową musi ustalić miejsce zwykłego pobytu zmarłego, biorąc pod uwagę wszystkie okoliczności danego przypadku, przy czym miejsce to musi być zlokalizowane w jednym tylko państwie członkowskim.

5. Komentarz do rozstrzygnięcia Trybunału Sprawiedliwości

W pierwszej kolejności podkreślić należy, że Trybunał w swych rozważaniach podjął próbę analizy autonomicznego pojęcia miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy w chwili śmierci, opierając się na preambule rozporządzenia nr 650/2012. Motywy 23 i 24 rozporządzenia uznaje się za zasady ustalające właściwość międzynarodową i prawo właściwe w sprawach dotyczących dziedziczenia transgranicznego na podstawie miejsca zwykłego pobytu jako główny łącznik. Trybunał nie tylko zastosował, ale również usystematyzował wytyczne dla sądów oraz organów państw członkowskich w zakresie stosowania łącznika miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy na gruncie rozporządzenia nr 650/2012. W pkt 38 i 39 omawianego wyroku Trybunał wskazał, że organ krajowy zajmujący się sprawą spadkową na podstawie motywu 23 rozporządzenia nr 650/2012 powinien ustalić ścisły i stabilny związek z państwem członkowskim, wykorzystując czynniki subiektywne (tj. dlaczego spadkodawca tam przebywał), jak i obiektywne (jak długo trwał pobyt), zaś w sytuacji, w której te wysiłki zawiodą, należy odwołać się do innych kryteriów, o których mowa w motywie 24, takich jak obywatelstwo spadkodawcy lub położenie majątku²⁵. Trybunał wskazał więc, że na mocy motywu 23 najistotniejszym elementem przy ustalaniu zwykłego miejsca pobytu spadkodawcy jest stabilność jego pobytu, a zatem jego fizycznej obecności w chwili śmierci (pkt 38). W przypadku braku stabilności, a więc na zasadzie pomocniczej (pkt 39), motyw 24 zaleca organom krajowym, w niektórych okolicznościach także notariuszom (pkt 46), odwołanie się do obywatelstwa zmarłego (czynnik osobisty) i/lub majątku (czynnik ekonomiczny). Wreszcie, kryterium dotyczące wyraźnie najbliższego związku w odniesieniu do określenia prawa właściwego powinno być stosowane w sposób ścisły. Jednakże zastosowanie kryterium wyraźnie najbliższego związku pozostawiono uznaniu sądów krajowych zajmujących się sprawą spadkową (pkt 45). Kryteria te zostały usystematyzowane w sposób pozwalający uznać, że omawiany wyrok potwierdza pogląd, iż więzy rodzinne spadkodawcy są bardziej doniosłe niż inne więzy osoby fizycznej, np. zawodowe, co wydaje się spójne z ogólnymi celami prawa spadkowego, tj. transmisji majątku zmarłego na osoby bliskie²⁶. Dodatkowo, założenie to pozwala przypisać łącznikowi miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy funkcję pozwalającą (przynajmniej w teorii) uniknąć sytuacji, w których łącznik normy kolizyjnej nie doprowadzi do wskazania właściwego państwa członkowskiego²⁷. W konsekwencji podkreślić należy, że usystematyzowanie przez Trybunał kryteriów pozwalających

²⁵ C. Santaló Goris, *The Court of Justice on the Succession Regulation: Carlos Santaló Goris on the E.E. Case*, <https://eapil.org/2020/10/21/the-court-of-justice-on-the-succession-regulation-carlos-santaló-goris-on-the-e-e-case/> [dostęp: 27.03.2022].

²⁶ Zob. M. Pazdan, M. Zachariasiewicz, *The EU succession regulation...*, op. cit., s. 79.

²⁷ F. Nowak, *Miejsce zwykłego pobytu (zmarłego) jako łącznik kolizyjny w sprawach spadkowych*, „Monitor Prawniczy” 2022, nr 4, s. 208.

ustalić jurysdykcję oraz prawo właściwe na podstawie łącznika miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy ma doniosłe znaczenie dla kształtowania praktyki sądów i organów państw członkowskich w transgranicznych sprawach spadkowych.

Zgodnie z rozstrzygnięciem Trybunału Sprawiedliwości, na gruncie rozporządzenia nr 650/2012 każda osoba fizyczna ma skonkretyzowane miejsce zwykłego pobytu. W konsekwencji Trybunał jednoznacznie wykluczył tzw. negatywny konflikt miejsc zwykłego pobytu, wskazując, że sąd zajmujący się określoną sprawą spadkową „musi ustalić miejsce zwykłego pobytu zmarłego”²⁸. Ponadto w rozporządzeniu nr 650/2012 nie przewidziano wprost przypadku, w którym nie uda się określić miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy. Trybunał podkreślił to również w pkt 40 i 41 wyroku, wskazując, że niemożność ustalenia jednego miejsca pobytu spadkodawcy w państwie członkowskim prowadziłyby do fragmentaryzacji dziedziczenia, zarówno w przypadku wskazania jurysdykcji, jak i prawa właściwego dla określonej sprawy spadkowej. W konsekwencji taka wykładnia byłaby niezgodna z celami rozporządzenia nr 650/2012. Powyższa teza została również potwierdzona przez Rzecznika Generalnego, który wskazał, że nacisk na jedno miejsce zwykłego pobytu spadkodawcy jest konieczny ze względu na przewidywalność, pewność i zapobieganie sprzecznym rezultatom, ale także użyteczność regulacji zawartych w rozporządzeniu nr 650/2012²⁹.

Niemniej jednak należy postawić pytanie, czy rozwiązanie przedstawione przez Trybunał jest dostateczną odpowiedzią na pojawiające się w praktyce problemy związane z ustaleniem miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy. W pierwszej kolejności należy zastanowić się, co z osobami, które w równym stopniu związane są z dwoma państwami. Przykładowo może chodzić tutaj o osoby pochodzące z Polski czy Niemiec, które zimowe miesiące spędzają w posiadłości usytuowanej np. w Hiszpani (tzw. Mallorca - Rentner) i w obu tych państwach mają relację o charakterze rodzinnym, czy też przypadki seniorów przenoszących do domów opieki w sąsiednich państwach z uwagi na znacznie niższe koszty utrzymania (przypadki tzw. turystyki opiekuńczej, często wymuszone sytuacją ekonomiczną)³⁰. Abstrahując od powyższych przykładów, należy zwrócić uwagę, iż dokonując analizy zgodnie z wytycznymi Trybunału bardziej złożonych przypadków, w których zmarły będzie w równym stopniu związany z dwoma państwami, obiektywny wybór jednego z państw jako jedyne miejsca zwykłego pobytu może być niezwykle trudny, a nawet niemożliwy. Co więcej, można dojść do wniosku, że rozstrzygnięcie na korzyść któregoś z tych państw będzie sztuczne. Ustawodawca unijny w 2 motywie 24 rozporządzenia wskazał co prawda, że w sytuacji, w której ustalenie miejsca

²⁸ Zob. pkt 40 wyroku TS z dnia 16 lipca 2020 r., C-80/19, Legalis nr 2412873.

²⁹ Zob. pkt 42 i 44 opinii Rzecznika Generalnego z dnia 26 marca 2020 r. C-80/19, Legalis nr 2306851.

³⁰ Zob. szerzej: M.P. Weller, *Der „gewöhnliche Aufenthalt“ – Plädoyer für einen willenszentrierten Aufenthaltsbegriff*, [w:] S. Leible, H. Unberath (red.), *Brauchen wir eine Rom 0 - Verordnung? Überlegungen zu einem Allgemeinen Teil des europäischen IPR*, Jena 2013, s. 293 i n.

zwykłego pobytu spadkodawcy jest problematyczne (np. z uwagi na zamieszkiwanie w kilku różnych państwach), sąd może posiłkować się położeniem majątku spadkowego czy obywatelstwem. Wydaje się jednak, że nie w każdym stanie faktycznym wskazówka ta będzie pomocna (np. położenie majątku w obu rozważanych państwach). Trybunał Sprawiedliwości w wyroku z 15 lutego 2017 roku, wydanym na podstawie rozporządzenia nr 2201/2003, wskazał, iż należy przyjąć, że sama okoliczność, iż dana osoba jest obywatelem określonego państwa, nie jest wystarczająca, aby uznać, że ma ona w nim miejsce zwykłego pobytu, a zwłaszcza w sytuacji, gdy, przykładowo, nigdy w tym kraju nie była³¹. Należy również zauważyć, że przyjmując, iż spadkodawca może mieć tylko jedno miejsce zwykłego pobytu i odrzucając dopuszczalność wielości miejsc zwykłego pobytu, zjawisko to teoretycznie nadal może występować w praktyce. Przykładowo, jeżeli sądy różnych państw przyjmą, że w pewnych okolicznościach faktycznych dana osoba ma miejsce zwykłego pobytu na ich terytorium. Nawet jeśli precyzyjne kryteria zostaną ustalone przez Trybunał i będzie istniało znaczące orzecznictwo dotyczące pojęcia zwykłego pobytu, nie można całkowicie wykluczyć takich konfliktów.

Wobec powyższego należy zastanowić się, czy Trybunał nie był jednak zbyt ostrożny w swoich założeniach i nie ograniczył się do przyjęcia wyłącznie prostszych stanów faktycznych. Być może należałoby rozważyć wprowadzenie dodatkowego kryterium, które mogłoby ułatwić rozstrzygnięcie konfliktu pomiędzy wieloma potencjalnymi miejscami zwykłego pobytu spadkodawcy w chwili śmierci³². Można również przypuszczać, że kwestia ta ponownie stanie się przedmiotem rozważań Trybunału w przyszłości.

Mając na względzie powyższe, należy uznać, iż stanowisko Trybunału jest co do zasady słuszne i zasługuje na aprobatę. Należy się zgodzić z twierdzeniem, iż spadkodawca może mieć tylko jedno miejsce zwykłego pobytu w chwili śmierci. Abstrahując od samych celów rozporządzenia nr 650/2012, należy również zwrócić uwagę na redakcję motywów 23 i 24, w których prawodawca unijny posługuje się terminem państwo w liczbie pojedynczej, a przypadki powiązania spadkodawcy z więcej niż jednym państwem członkowskim w chwili śmierci określone zostały jako skomplikowane i wymagające zastosowania dodatkowych kryteriów, takich jak obywatelstwo czy lokalizacja majątku³³. Nadto, biorąc pod uwagę dyspozycję art. 4 rozporządzenia nr 650/2012, można przyjąć, że dopuszczenie wielości miejsc zwykłego pobytu spadkodawcy mogłoby prowadzić do sytuacji, w której istnieje przemienność, a także konkurencja jurysdykcji sądów dwóch lub więcej państw

³¹ Wyrok TS z dnia 15 lutego 2017 r., C-499/15, LEX nr 2208638.

³² Podobne stanowisko zostało wyrażone przez M. Pazdana oraz M. Zachariasiewicza, którzy zaproponowali odwołanie się do kryterium zgodnie z którym, dziedziczenie po zmarłym podlegałoby prawu miejsca zwykłego pobytu, w którym mieszkał on w chwili śmierci; zob. szerzej M. Pazdan, M. Zachariasiewicz, *The EU succession regulation...*, op. cit., s. 89.

³³ Zob. motyw 24 rozporządzenia nr 650/2012.

członkowskich, zależnie od tego, z iloma państwami zmarły był odpowiednio ściśle związany w chwili śmierci³⁴. Przyjęcie założenia, iż spadkodawca może mieć więcej niż jedno miejsce zwykłego pobytu, prowadzi również do konieczności podejmowania prób rozwiązania problemu jednoczesnej zawisłości postępowań w sprawach dotyczących spadku. Należy również wspomnieć o ryzyku wystąpienia tzw. *forum shopping*, które jest zjawiskiem niepożądanym i w istotny sposób zagrażającym pewności obrotu. Stanowisko Trybunału znajduje również potwierdzenie we wcześniejszych orzeczeniach sądów państw członkowskich³⁵. Niemniej jednak wydaje się, że stanowisko to nie eliminuje ostatecznie ewentualnego problemu wystąpienia wielości miejsc zwykłego pobytu spadkodawcy w bardziej skomplikowanych stanach faktycznych niż ten rozważany przez Trybunał.

Na marginesie należy również zasygnalizować, że rozważania Trybunału koncentrują się jedynie na miejscu zwykłego pobytu w chwili śmierci spadkodawcy. Chodzi więc o jeden, skonkretyzowany moment – chwilę śmierci, w której zmarły może mieć tylko jedno miejsce zwykłego pobytu. Nie ulega również wątpliwości, że niniejszy wyrok nie wyklucza zmiany zwykłego miejsca pobytu spadkodawcy na przestrzeni życia, co może prowadzić do wystąpienia różnych miejsc zwykłego pobytu na poszczególnych jego etapach.

Podsumowanie

Celem poczynionych w niniejszym artykule rozważań była analiza problematyki miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy jako łącznika normy kolizyjnej na gruncie rozporządzenia nr 650/2012. Przedmiotowa analiza została przeprowadzona na podstawie rozważania Trybunału Sprawiedliwości w wyroku z 16 lipca 2020 roku, który ma szczególnie doniosłe znaczenie dla omawianej problematyki, a także dla kształtowania się praktyki sądowej w transgranicznych sprawach spadkowych. Trybunał wskazał, jakie czynniki należy rozważyć przy ustalaniu zwykłego miejsca pobytu spadkodawcy na mocy wyżej wymienionych motywów i zgodnie z celami, jakie przyświecają rozporządzeniu nr 650/2012 w sprawie dziedziczenia, co trzeba uznać za wartościowe. Należy również wyrazić aprobatę dla rozstrzygnięcia przez Trybunał wątpliwości w zakresie dopuszczalności wystąpienia zjawiska wielości łączników miejsc zwykłego pobytu spadkodawcy. Odnosząc się zaś do zasygnalizowanych we wstępie problemów praktycznych dotyczących miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy jako łącznika normy kolizyjnej, należy uznać, iż spadkodawca na gruncie rozporządzenia nr 650/2012 może mieć tylko jedno miejsce zwykłego pobytu w chwili śmierci. Zarówno treść przepisów, jak i motywy rozporządzenia

³⁴ M. Pazdan, M. Zachariasiewicz, *The EU succession regulation...*, op. cit., s. 85.

³⁵ Wyrok Izby Cywilnej franc. Cour de cassation z dnia 29 maja 2019 r., skarga nr 18-13.383, <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000038629401> [dostęp: 29.03.2022].

nr 650/2012, a także jego główne cele nie wskazują, aby zjawisko wielości miejsc zwykłego pobytu spadkodawcy było dopuszczalne. Stanowisko przyjęte przez Trybunał tylko potwierdza zaprezentowany pogląd. Niemniej jednak, Trybunał nie wskazał kryteriów wykluczających wielość miejsc zwykłego pobytu spadkodawcy w bardziej złożonych stanach faktycznych, które również staną się przedmiotem rozstrzygnięć sądów krajowych czy organów. Trybunał nie podjął się również pełniejszego wyjaśnienia znaczenia pojęcia zwykłego pobytu, które stanowi podstawowe kryterium do wyznaczenia „jurysdykcji i prawa właściwego w sprawach spadkowych”, co stanowi pewne rozczarowanie.

BIBLIOGRAFIA

- Dörner, H. (2010). *EuErbVO: Die Verordnung zum Internationalen Erbund Erbverfahrensrecht ist in Kraft!*, „Zeitschrift für Erbrecht und Vermögensnachfolge” 10: 505-510.
- Greeske, M. (2014). *Die Kollisionsnormen der neuen EU-Erbrechtsverordnung*. München.
- Jaffey, A.J.F. (2002). *Introduction to the Conflict of Law*. Canada.
- Köhler, A. (2017). [w:] W. Gierl, A. Köhler, L. Kroiß, H. Wilsch (red.), *Internationales Erbrecht EuErbVO | IntErbRVG | DurchfVOt*. Baden-Baden.
- Kränzle, M. (2016). *The notion of habitual residence in recitals no 23 and 24 of the Succession Regulation*, [w:] S. Bariatti, I. Viarengo, F. Villata (red.), *Towards the entry into force of the Succession Regulation: Building future uniformity upon past divergencies*. JUST/2013/JCIV/AG/4666. Final Study: 165-196. <http://www.dirittopubblico.unimi.it/extfiles/unimidire/389501/attachment/final-study-justt-2013-jciv-ag-4666-last-version.pdf> [dostęp: 26.03.2022].
- Lagarde, P. (2015). *Commentary to art. 21*, [w:] U. Bergquist et al., *EU Regulation on Succession and Wills. Commentary*. Köln: 119-183.
- Margoński, M. (2018). *Komentarz do art. 21*, [w:] K. Osajda (red.), *Komentarze prawa prywatnego*, t. IVB: *Prawo i postępowanie spadkowe. Komentarz*. Warszawa: 26-31.
- Mączyński, A. (1978). *Zamieszkanie jako podstawa łącznika normy kolizyjnej*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 81: 53-59.
- Mączyński, A. (2008). *Statut personalny osób fizycznych. Refleksje de lege lata i de lege ferenda*, [w:] W. Uruszczak, P. Świącicka-Wystrychowska, A. Kremer (red.), *Leges Sapere. Studia i prace dedykowane Profesorowi Januszowi Sondlowi w pięćdziesiątą rocznicę pracy naukowej*. Kraków: 309-327.
- Mączyński, A. (2009). *Kodyfikacyjne zagadnienia części ogólnej prawa prywatnego międzynarodowego*, [w:] A. Janik (red.), *Studia i rozprawy. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Andrzejowi Calusowi*. Warszawa: 409-445.
- Nowak, F. (2022). *Miejsce zwykłego pobytu (zmarłego) jako łącznik kolizyjny w sprawach spadkowych*. „Monitor Prawniczy” 4: 208-215.
- Odersky, F. (2015). *Commentar to art. 4*, [w:] U. Bergquist et al. *EU Regulation on Succession and Wills. Commentary*. Köln: 64-119.
- Odersky, F. (2016). *Kommentar zur art. 21*, [w:] R. Geimer, R. Schütze (red.), *Europäische Erbrechtsverordnung. Internationales Erbrechtsverfahrensgesetz. Kommentar zur Verordnung (EU) 650/2012*. Köln: 209-218.
- Pacula, K. (2020). *The Principle of a Single Estate and Its Role in Delimiting the Applicable Laws*. „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego” 26: 107-123.

- Pazdan, M. (2015). *Statut spadkowy w świetle rozporządzenia spadkowego*, [w:] M. Pazdan, J. Górecki (red.), *Nowe europejskie prawo spadkowe*, Warszawa: 94-107.
- Pazdan, M. (2017). *Prawo prywatne międzynarodowe*. Warszawa.
- Pazdan, M. (2018). *Komentarz do art. 21*, [w:] M. Pazdan (red.), *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*. Warszawa: 1166-1174.
- Pazdan, M., Rott-Pietrzyk, E., Świerczyński, M. (2014). *Rodzaje łączników*, [w:] M. Pazdan (red.), *Prawo prywatne międzynarodowe. System prawa prywatnego*, t. 20A. Warszawa: 214-237.
- Pazdan, M., Zachariasiewicz, M. (2021). *The EU succession regulation: achievements, ambiguities, and challenges for the future*. „Journal of Private International Law” 1: 74-113.
- Pilich, M. (2021). *Jurysdykcja i prawo właściwe w sprawach spadkowych załatwianych przed notariuszem w państwie członkowskim Unii Europejskiej – wprowadzenie i wyrok Trybunału Sprawiedliwości z 16.07.2020 r., C-80/19. Postępowanie zainicjowane przez E.E.* „Europejski Przegląd Sądowy” 8: 49-63.
- Rogerson, P. (2000). *Habitual Residence: The New Domicile?*. „International and Comparative Law Quarterly” 1: 86-107.
- Rzewuski, M., Rzewuska, M. (2018). *Komentarz do art. 4*, [w:] M. Załucki (red.), *Unijne Rozporządzenie spadkowe nr 650/2012. Komentarz*. Warszawa: 96-109.
- Schauer, M. (2020). *Kommentar zur art. 4*, [w:] A. Deixler-Hübner, M. Schauer (red.), *Kommentar zur EU-Erbrechtsverordnung EuErbVO*. Wien: 176-180.
- Świerczyński, M. (2014). *Łączniki*. „Studia Prawa Prywatnego” 1: 27-51.
- Trocha, B. (2012). *Czy potrzebna jest reforma łącznika miejsca zamieszkania w europejskim procesie cywilnym?*. „Polski Proces Cywilny” 4: 623-637.
- Weller, M.P. (2013). *Der „gewöhnliche Aufenthalt” – Plädoyer für einen willenszentrierten Aufenthaltsbegriff*, [w:] S. Leible, H. Unberath (red.), *Brauchen wir eine Rom 0 -Verordnung? Überlegungen zu einem Allgemeinen Teil des europäischen IPR*. Jena: 293-325.

